

A négy nemzetség régmúltja

A zabolai gr. Mikes nemzetség

A Mikesek őstörténetéről keveset tudunk. Pálmay József a zabolai néphagyományra hivatkozva kételkedve bár, felveti annak a lehetőségét, hogy azonos lenne az ótordai Mikud községet 1289-ben birtokló Mikud avagy Mikus bán famíliájával (Pálmay 2000 II.: 306). Orbán Balázs kijelenti, hogy a Mikud a Fremvalt-Kuken nemből való, beszármazott német főúr volt, aki iránt a sókitermelésre betelepített rokon eredetű vendégek (hospesek) bizalommal viseltettek (Orbán 1986). A tulajdonában az 1075-ben már dokumentált vár Torda vára lehetett, melyben a sóbányász telepek dokumentumai is megsemmisültek. Ez a vár nem volt azonos a Tordától távolabb álló, Aranyos-Torda megyei *Mikes várával*, melynek maradványai csupán földekre utalnak. (Orbán 1986: 191, 452.)⁶⁰

A *Mikes* helységnév személynévi eredetű, nominativusban álló, rag és képző nélküli szó, mely a magyar helynévadásra 900 és 1270 között volt jellemző (Makkai 1986: 587). A Magyar Családnevek Szótára külön címszavakban sorol fel *Mykus* (Kázmér 1993: 737) és külön *Mykes*, *Mikes* (Kázmér 1993: 734) személyneveket, mindkét formát Miklósból, esetleg Mihályból eredő apanév becézett formájának értelmezve. A 15. századból 4 *Mykos~Mykws*, illetve 9 *Mykes* személynévet említ, előbbieket Nyitra és Hont megyéből, utóbbiakat szintén Hont és Szatmár megyéből, részben a Zichy, meg a Héderváry Okmánytárból (Kázmér 1993: 734). Vistai András János adattári tallózásai során több Mikessel kapcsolatos korai erdélyi helynevet talál, így 1314-ből és 1320-ból a Doboka megyei *Mykustelkét*,⁶¹ 1367-ből Tordától Északnyugatra a *Mikus possessiot*, az 1370-es évekből a csiki, valamint a Kolozsmonostorral szomszédos *Mykist*, 1409-ből. *Mykes* falut (*villa*), a 15. századból Bogátot mint *Mikes domeniumot* említi, és odaváló birtokosok és tisztségviselőneveket is feljegyez: 1435-ből *Mikesi nemeseket*, 1467-ből *Mikesi Raad kenézt*, 1473-ban Mikesből való *Haragos kenézt*, stb. (Vistai é.n. II. 254 [681].)⁶² Mint ismeretes, a kenézek idegen etnikumú – esetünkben román – lakosok betelepítésével megbízott tisztségviselők voltak, és valóban, Mikes községet főleg románok lakják.⁶³ A későbbi adatok szerint Mikusok a magyar nyelvterület legkülönbözőbb részein előfor-

60 Mikes (Micești) helység a Torda és Kolozsvár feleútján északnyugati irányban egy hegyes területen fekszik, és ma Tordatúr község, a volt Torda-Aranyos megye faluja.

61 Ezt a helységet Kádár József monográfiája szerint „a következő névváltozatokban találjuk meg: *Mykusteleke*. 1320-ban *Mikesteleke*. 1357-ben *Mykus*. Nevét ily nevű alapítója után kapta.” Pusztafalu, mely Páncélcseh és Szentkatolna közti határban fekszik. *Mikestelke* címszó. (Kádár 1901.)

62 Mikes (Micești) helység a Torda és Kolozsvár feleútján déli irányban egy hegyes területen fekszik, és ma Tordatúr község, a volt Torda-Aranyos megye faluja.

63 1850-ben 285 lakója közül 222-an románok, 25-ön magyarok, 38-an cigányok voltak (Varga E. 2002).

dultak, míg Mikesek zömmel a Székelyföldön. A belső erdélyi Mikes helységek neve feltehetően nem arra utal, hogy azt a helységet a „régiségben bármely erdélyi mág-nás családdal vetekedő” székely Mikesek kapták volna érdemeik jutalmául a magyar királyok valamelyikétől, ugyanis erre nincsen semmiféle bizonyíték. A Páncél-cseh melletti *Mikes telkét* a 1300-as években nem ők, hanem a Sombori nemzetség Mihály fiai birtokolták.⁶⁴ Ha nem is volt gyakori eset, Fejér vármegyei területeket már IV. Béla, meg Nagy Lajos is adományozott székelyföldi kiválóságoknak (Balog 2006: 27).

A székelyföldi előkelő családokról néhány kivételtől eltekintve a 16. századtól kezdenek sokasodni az adatok, összefüggésben a székelység társadalmi helyzetének változásaival és hadi szerepével. Ez a történelem viszontagságai, kihívásai kö-zepette a magyar királyok, majd erdélyi fejedelmek egymástól eltérő politikai hely-zete, alapállása, hadi erejüket igénybe vevő programja függvényében ingadozott, de egészeben véve, jogfosztásuk mértékének növekedése miatt a 16–17. századra ala-posan megromlott. Mátyás király még az oszmán veszély növekedését látva, meg-erősítette eddigi jogaikat, míg a 16. század közepén a Habsburgok és a törökök közt őrlődő János Zsigmond, II. János magyar király az 1556-os országgyűlés határozatai alapján megnyirbálta azokat, mely 1562-ben fegyveres felkelést váltott ki. Retor-zióként a segesvári erdélyi országgyűlésen a diéta megfogalmazta, hogy a főembe-rek és lófők jogi helyzete a vármegyei nemességével azonos, a közszekelyeké pedig a jobbág্যokéval. Ezután az ellene lázadó székelyeket jobbágysorba taszította. Bátho-ry Zsigmond, Bethlen Gábor, majd később Rákóczi György és más fejedelmek szá-mítottak a székely haderőre, ezért régi szabadságjogaikból vissza-vissza adtak egy-kettőt.⁶⁵ E folyamat mindinkább a társadalmi különbségek elmélyüléséhez vezetett.

Háromszéken a Mikesek, a 17. század elejéig mint ősinnek tekintett székely csalá-dok álltak a társadalom élén (Balogh 2005: 142). Osztályhelyzetükről szóló első hír-adások 1566-ból valók, amikor Mikes Benedek és Mikes Mihály neve ott szerepel a János király Miksa császár elleni hadjáratában résztvevő primorok lajstromában. Ha a 16–17. század eleji társadalmi besorolásukat nézzük, a primor jelző a gyako-ribb A Bástá-féle összeírás is még a primor kifejezést használja, miközben Balogh Judit ugyanezt értelmezve Zágonban Mikes Györgyöt, Zabolán Mikes Zsigmondot, Papolcon Mikes Benedeket nemesnek állítja (Balogh 2005: 78). Még Bethlen Gá-bornál is csak néhány névhez van odaírva a primor kategórián belül, hogy nemes. 1635-ben I. Rákóczi György kezdeményezte összeírás egyaránt nobilesként jelzi a zabolai, zágoni és papolci Mikeseket.

64 *Mikestelke* címszó. (Kádár 1901.)

65 „A 16–17. század fordulójára minden vezetőnek látnia kellett, a kollektív szabadságlevelek vissza-adása nélkül a székelység, amely közösség tagjai »inkább születtek fegyverhordozásra, mint paraszti munkára«, állandó potenciális felkelővé vált, valóságos koraiújkori »viharsarokká«, és se a rájuk kirótt adókat nem fizették ki, sem megfelelő számú katonát nem adtak az erre pedig igen rászoruló fejedelemségben.” (Balogh 2005: 74.)

Évszám	Elrendelő	Név, helység	Társadalmi helyzet
1566	János király	Mikes Benedek	primor
		Mikes Mihály	Primor
1583	Erdélyi Káptalani Jegyzőkönyv ⁶⁶	Mikes Benedek, Papolc	nobilis
1602–1603	Básta ⁶⁷	Mikes György, Zágón	primor
		Mikes Zsigmond, Zabola	primor
		Mikes Benedek, Papolc	primor
1614	Bethlen Gábor ⁶⁸	Mikes Zsigmond, Zabola	primor
		Mikes Boldizsár, Papolc	nobilis

1. szövegekőzi táblázat. A Mikesek 16. század közepi, 17. század eleji besorolása az összeírások szerint

Balogh Judit megmagyarázza, hogy azt nevezik nobilisnek, aki nemesi módra élt, vagy a közösség is annak tartotta. Így fogalmaz: „A forrásokból az látható, hogy néhány vezető család kivételével még ekkor is olyan jelentős volt a társadalom mobilitása, hogy nem rajzolható körül a nemesi társadalom különálló csoportja, csupán azoké a primoroké, akik országos feladataik és birtokaik révén már kapcsolatba kerültek és voltaképpen tagjaivá váltak az erdélyi nemességnek [...] akik éppen személyesen kapott adományaik, okleveleik birtokában maguk is nemesnek tekintették magukat, ezáltal némileg elkülönültek és igyekeztek elkülönülni a székely közösség mindenkire kiterjedő jogokat és kötelelességeket tartalmazó rendjétől.” (Balogh 2005: 142.) Lássuk tehát e következő kritériumok állását e családnál.

A személyre szóló királyi és fejedelmi adományok a nemesi állapotukat igazolják.

66 Bogdándi–Gálfi közzéteszi 2006: 136

67 Balog 2005: 146, 78. Itt jegyzem meg, hogy az összeírás címében a primorok megnevezés szerepel, de Balogh Judit a Mikeseket nemesek közt sorolja fel.

68 Balogh 2005: 179, 180.

Évszám	Adományozó	Adományozott és lakhelye	Helység	Adomány tárgya
1567	János király	Mikes György		12 ház jobbágy
		Mikes Benedek, Kovászna		12 ház jobbágy
		Mikes János		8 ház jobbágy
1584	Báthory Zsigmond fejedelem	Mikes György, Zágon	Zágon	birtok, kúria
		Mikes Györgyné Szörcei Ilona	Papolc, Körös, Kovászna, Páké	részjóságai elismerése
		Mikes Mihály	Zágon, Páké, Barátos, Körös, Martonfalva, Maksa, Bita, Papolc	birtok, Papolcon kúria is
		Mikes Mihályné László Anna	Papolc, Zágon, Barátos, Telek, Kovászna	birtok, Zágonban kúria is
1609	Báthory Gábor fejedelem	Mikes Zsigmond, Zabola	Páva	birtokjog megerősítése
1619	Bethlen Gábor fejedelem	Mikes Gábor és Péter, Papolc, Páké és Körös	Papolc, Zágon, Körös, Kovászna, Martonfalva	jobbágyságok
1626	Bethlen Gábor	Mikes Zsigmond	Zágon	Szalánczy György magva- szakadtával megkapott javak
1649	II. Rákóczi György	II. Mikes Mihály	Marosújvár	a település fele
1670	Apaffi Mihály ⁶⁹	Mikes Kelemen és III. Mihály	Magyarcsesztve	birtok
1677			Bodola, Uzon	a kegyvesztett Béldi Pál birtokai és udvarháza

2. szövegek táblázat. *Fejedelmi adományok a Mikes családoknak a 17. században* (Pálmay 200: 308)

69 Bicsok–Orbán 2012: 121, 386.

A jobbágyaik száma Bethlen Gábor idejében jóval kisebb, mint az udvarhelyszéki nemeseké, ahol a maximum 252, de Háromszéken Basa Péter után náluk a legnagyobb, a következők szerint (Balogh 2005: 210):

Név	Jobbágyok száma	Helységek száma	Helységenkénti jobbágyok száma
Mikes Benedek	94	5	Kovásznán 7, Kőrösön 3, Papolcon 22, Barátoson 1 – 4 helységben összesen 33 jobbágy ⁷⁰
Mikes Zsigmond, Zabola, primor	47	3	Kovásznán 1, Zabolán 31, Páván 15, Fenyéden (Udvarhelyszék) 7
Mikes Boldizsár, Papolc, nobilis	24	4	Kovásznán 2, Pákén 2, Kőrösön 4, Papolcon 44 – összesen 52
Mikes Gáborné	14	5	Mártonfalván 1, Bitán 4, Besenyőn 1, Pákén 5, Kőrösön 3 – összesen 14

3. szövegtáblázat. *A Mikesek jobbágyainak számaránya Bethlen Gábor idején*⁷¹

Ebben a periódusban a Mikesek még elsősorban katonai teljesítményeikkel tűntek ki. Papolczi Mikes Benedek hadi sikerét bizonyítja, hogy 1590-ben a várhegyi vár helyettes várkapitánya is volt (Fejér–Rácz–Szász közlése 2005: 331, 685, 786). Mivel nem egészen világos, hogy ugyanő 1583-ban Háromszék királybírója volt-e, vagy alkirálybírója, azt sem tudjuk, hogy tisztségére Báthory Zsigmond fejedelem nevezte-e ki, vagy a közösség tagjai választották (Bogdándi–Gálfi közlése 2006: 135–137, 476, 508). Ha előbbi, akkor a törvénykezési feladatkört látott el, utóbbi, akkor is egyfelől a főkirálybíró helyettesítése, másfelől a falusi ügyek intézése volt a dolga. De az már biztos, hogy Mikes Zsigmondot Bethlen Gábor a bizalmi emberei közé választotta és a törökökhöz többször is követségbe küldte. Ennek megbízatásnak köszönhetően zágoni birtokadományát is (Pálmay 200: 308). Bethlen Gábor fejedelmi támogatása, az erdélyi török diplomáciában való részvétele, valamint udvari szerepvállalásai révén, az udvarhelyszékiekhez képest pár évtizedes lemaradással ugyan, a 17. század első évtizedeiben, a háromszéki Basákhoz, Kálnokyakhoz és Béliékhöz, Petkyekhez és Apor Istvánhoz hasonlóan sikerült elkezdniük családjuk karrierjének az építését (Balogh 2012: 223).

⁷⁰ Az összeírásból Zágon kimaradt, a többi 66 jobbágya valószínűleg ott élt.

⁷¹ Balogh 2005: 175–181, 1. sz. szövegtáblázat: *A Mikes család jobbágyai 1602-ben. Primorok a Basta-féle összeírás alapján 1602–1603-ból. Kézdi, Orbai, Sepsiszek, illetve Primorok és jobbágytartók az 1614-es lustra alapján.*

Kiemelkedésük kezdete a Rákóczi fejedelmek idején mutatkozott meg. I. Rákóczi Györgynél Zsigmond *tanácsúrnként* vett részt a fejedelmi tanácsban, ahol többdemagával kellett beleegyeznie a fejedelem döntéseibe („a mindenkori fejedelem megválasztásakor a rendek feltételeket szabtak neki, amelyekre megválasztása után kellett esküdni”).⁷² A fejedelmi udvarban *főlovászmesteri* megbízatása is volt. Ez inkább csak cím volt, mégis „a legelőkelőbb méltóságnak számított. Az istállóval és a szekerekkel kapcsolatos tényleges munkafolyamatok elvégzésének felügyelete tartozott a főlovászmester feladatai közé, a tisztséget többnyire megbízható familiárisok töltötték be. A feladat igen szerteágazó volt, a tisztség viselője azonban csak névlegesen látta el, helyette a tényleges »munkát« a lovászmesterek, illetve vicelovászmesterek végezték.” (Jeney-Tóth 2013: 30.) Fiát, Mihályt 1628 és 1630 között a bécsi egyetem jezsuita kollégiumában taníttatta, majd Erdődy György kíséretében öt esztendőn át peregrinációra küldte Európában. Járt Leydenben és Itáliában is folytatott tanulmányokat (Balogh 2018).

A legnagyobb sikert az említett Zsigmond fiai, II. Mihály, I. Kelemen és János, majd unokája, III. Mihály II. Rákóczi Györgynél (1648–1660, megszakításokkal) majd Apaffi Mihálynál (1661–1690) érték el, katonai, udvari, rendi és széki vonalon egyaránt.

Katonai síkon a család több tagja megszerezte a legfontosabb tisztséget, a kapitányságot. II. Mihály I. Rákóczi György uralma kezdetével a lovas testőrség *alkapitánya* volt. (Orbán 1869: 144.) 1644-ben, a Habsburgok elleni 30 éves háborúban tüzérségi parancsnoki, majd a bodzai szoros oltalmáért folyó harcban *hadvezéri* feladatot kapott (Pálmay 2000: 310). Részt vett II. Rákóczi moldvai szerencsés hadjáratában, vitézül harcolt, majd 1653-ban fővezérként vitte seregét a lengyelek segítségére (Balogh 2018), később pedig a trónt igénylő Barcsay ellen. Kelemen sikereit mutatta, hogy előbb marosszéki *főkapitánnyá* nevezte ki, majd az 1655-ös havasalföldi beavatkozáskor a háromszékiek főparancsnoka volt (Gebei 2013: 102), 1659-ben pedig háromszéki főkapitánnyá nevezte ki (Orbán 1869: 144). Hasonló tisztséget viselt fia, III. Mihály Apaffi fejedelem idejében is (1667–1721).

Ami az udvari megbízatásokat illeti, II. Rákóczi Györgynél Mikes II. Mihály fejedelmi tanácsos volt. Ennek a tagjaira, benne a székelység képviselőire, 1653–1657 között különösen fontos szerep várt. Véleményezniük, majd javaslataikkal kellett elősegíteniük az Erdélyt veszélyeztető 1653-as moldvai és 1655-ös havasalföldi konfliktusoknak, illetve a fejedelem lengyel korona megszerzésére irányuló 1657-es terveinek a megoldását (Gebei 2013: 103). A fejedelem először az udvari lovasság alkapitányává és táblai ülnökké (Balogh 2018), majd 1656-tól fejedelmi kancellárrá, azaz korlátnokká nevezte ki (Pálmay 2000: 306–307), aminek nagy politikai súlya volt: „Szinte valamennyi diplomáciai és hadivállalkozásban személyesen részt vett.” (Gebei 2013: 103.) Kijelölt tárgyaló. A fejedelem több ízben követségbe küldte Lengyelországba, akkor is, mikor a lengyel állami élet főurai felajánlották a fejedelemnek a lengyel koronát, akkor is, amikor a kudarcba fulladt lengyelországi hadjárata miatt kapitulálniuk kellett

⁷² Erdélyi fejedelmi tanács címszó. (Wikipédia.)

(Gebei 2013: 120–121), és Bécsbe is küldte, Lipót császárhoz akkor, amikor a törökök elleni segítségre lett volna szüksége (Gebei 2013: 123).

Mikes Mihály rendi vonalon is jeleskedett, az országgyűlésen is nagyhatású beszédeivel. Testvére, Mikes Kelemen 1659-ben megkapta a rendek elnöke tisztséget (Pálmay 2000: 307). A fejedelemhez fűződő hűségüket tükrözi, hogy kétszer is sikerült megszavaztatniuk a fejedelem visszahívását, másodszer 1658-ban (Pálmay 2000: 308). Kelemen főleg felsőfokú törvénykezési vonalon töltött be jeles tisztségeket: volt fejedelmi táblai ülnök, elnök és ítélobíró.

A széki tisztségek közül a legösszetettebbet, a széki főkapitányi rangot kapta meg, mely katonai szerepe mellett törvénykezési joggal is felruházta.

Mikes Mihály és Kelemen a 17. század második felétől fokozatosan Háromszék legnagyobb birtokosaivá lettek. Mihály 1649-ben Rákóczi Györgytől Marosújvár felét, Csongva birtokrészeit, Nagydebrecet kapta meg (Pálmay 2000: 310), így ingatlanjaik kiterjedtek a Székelyföldön kívüli területekre is. Kelemen és fia, III. Mihály Apaffi fejedelemtől 1670-ben Magyarcsesztvét, majd 1677-ben a hűtlensége miatt kegyvesztett Béli Pál uzoni és bodolai jószágát is elnyerték. Rájuk szálltak a gyermektelenül elhalt Mihály ingatlanjai is.

A Habsburg uralom elleni Thököly-, majd Rákóczi-féle szabadságharcnak a zágoni ág két férfitagja esett áldozatul a már említett módon, Mikes Pál és közismeretlen Rákóczi Ferenc hűséges kísérője, Mikes Kelemen. Utóbbi nem kapott kegyelmet, megnotáztatták, birtokát elkobozták, és soha nem térhetett haza Törökországból. Pedig Petrőczy Kata Szidónia ezt írja birtokát ruházó (fassionális) levelében: „Mikor a Rákóczyana revolutionnak alkalmatosságával Erdélynek fő, közép és Alsó rendeinek Nagy része Rebellionnak vétkében ejtette volt magát, sőt az én édes, fenn megírt Atyám ugyan azon infidelitásban holt volna meg is, jól lehet ugyan a Császári felségnek superabundans kegyelmessége, be bocsáthatott volna az Amnistialis Gratiára.”⁷³ Igaz, hogy elmosódott leveléből az is kitűnik, hogy sokakat ebben meg is akadályoztak.

A Diploma Leopoldinum értelmében 1690-től a Habsburg Lipót király uralma alá helyezték Erdélyt. A nemesek fokozatosan a hűségére tértek. Mikes III. Mihály, Kelemennek a fia 1693-ban bárói, 1696-ban pedig grófi címet kapott a bécsi udvartól. Az erdélyi arisztokráciával való kapcsolatteremtés útját szolgálta a gr. Bethlen Druziannával kötött házassága (Balogh 2013: 258). Pályája reményteli volt, előbb főispán, majd Háromszék főkapitánya lett. 1704-ben, miután szemben állt a Rákóczi-féle szabadságharcral, meghódolt a vezérének. II. Rákóczi Ferencet támogatta, fejedelemmé választásakor 1704-ben, és a beiktatásakor is ő vitte a főszerepet. Majd fejedelmi tanácsosa volt, a Habsburg-ház trónfosztását kimondó ónodi gyűlésen követ, de a szabadságharc vesztes csatái után Moldvába kellett menekülnie, ahol a bujdosók feje lett. Hazatérve elveszítette ugyan a főispáni állását, de 1713-ban főkormányzéki tanácsosi megbízatást kapott (Kádár 1901).⁷⁴

⁷³ Csesztvei Levéltár 0074.

⁷⁴ Forrás: <http://www.elib.hu/04700/04755/html/potkotet/33.html>.

A bécsi udvar szolgálatában a Mikes család tagjai továbbra is magas tisztségeket töltöttek be, vagy fontos küldetésekből vettek részt, amint azt az alábbi, a Mikes Regestrum és Bartha Zoltán összeírása (Bartha szerk. é.n.) alapján összeállított táblázat mutatja (Bosnyák 1804: 2):⁷⁵

Tisztség	Térség vagy hivatal	A tisztség viselőjének neve	A kinevezés éve
főkapitány	Háromszék	Mikes Mihály	1704
főispán	Szolnok vármegye	Mikes Mihály	1702
	Szolnok vármegye	Mikes István	1737; 1739. aug. 3.–1742
	Alsó-Fehér vármegye	Mikes István	1742–1760
	Felső-Fehér vármegye	Mikes István	1774–1784
főkirálybíró	„Nemes Háromszék”	Mikes Mihály	1691; 1704
		Mikes Antal	1754, 1762–1771
		Mikes János	1793
guberniumi cancellista			
királyi ítélőbíró, assessor (ülnök, ítélőbíró)	Supernumerarius Tabula Regia (Királyi Felső Táblabírószági létszámfeletti)	Mikes Antal	1752
		Mikes János	1783
ülnök, ítélőbíró	Actualis Tabula Regiae (Aktuális Királyi Táblabírószág)	Mikes István	1765
		Mikes János	1792
királyi udvar	kamarás (aranykulcsos hív)	Mikes István	1768
guberniumi (főkormányiszéki) tisztségviselő	titkár	Mikes János	1786
	cancellista (írnok)	Mikes János	1783
	tanácsos	Mikes Ferenc ⁷⁶	
	tanácsos	Mikes Mihály	1713
	tanácsos	Mikes János	1803

4. szövegek táblázat. A zabolai Mikes család 18. századi tagjainak tisztségei a Mikes Regestrum alapján

⁷⁵ A szakkifejezések értelmezéséhez felhasználtam: Pápay 1807.

⁷⁶ Pálmay 2000: 367.

A családok tekintélyét, természetesen, növelték kiterjedt birtokaik. A fent említett Regestrum alapján az ez idő alatt említett *possessiok* lajstromát közigazgatási egységek szerint rendezve közöljük. Természetesen, száz év és a 4 nemzedék alatt sok minden történt ezekkel, beleértve a megszerzőmódjukat, mely lehetett adomány, vásárlás, csere, zálog, leánynegyed, örökség, esetleges elvesztésükig, hitelenség (*nota*), újra felosztás, elajándékozás, stb. révén.

Megye	Helység
Háromszék vármegye ⁷⁷	Uzon, Zabola, Nyújtód, Sárfalva, Kézdiszentlélek, Zágon, Kisborosnyó, Ozsdola, Lemhény, alias Velenceze, Páva, Polyán, Gelence, Mártonfalva
Csik vármegye ⁷⁸	Kozmás, Csikszentlélek, Menaság Újfalu, Csikszentgyörgy, Csiktapolcza, Várdotfalva, Zsögöd, K. Kászton
Fejér vármegye ⁷⁹	Miklóslaka, Szártos, Felgyógy, Magyarlapád, Csongva, Petek, ⁸⁰ Bodola, ⁸¹ Nyén, ⁸² Magyarcseszte, ⁸³ Vád, alias Rév-Kápolnak
Torda-Aranyos vármegye	Offenbánya (Aranyosbánya), Brezesti, Muncsel és Csorna-Szártos, ⁸⁴ Bágyon ⁸⁵
Maros-Torda ⁸⁶	Petele
Szolnok-Doboka ⁸⁷	Csicsó-Györgyfalva, Szinnye, Retteg, Latzkinya, Szentbenedek, Rogoz, Alsó-Oroszfalu, Berincze, Debrek ⁸⁸
Kis-Küküllő	Ádamos ⁸⁹
Beszterce-Naszód	Bükkös ⁹⁰

77 RegMi 47, 50, 51, 52, 53, 58, 59, 60, 55, 56, 57, 58, 61.

78 RegMi 63–69.

79 RegMi 8, 10, 13, 15, 17, 21. Mikes Mihály Szártos II. Rákóczi György fejedelemtől való adománya.

80 RegMi 22. 1876 után Udvarhely, ma Hargita megye része.

81 RegMi 21. Bodola korábban Felső-Fehér, majd az 1876-os közigazgatási törvény szerint Háromszék vármegyéhez, ma Brassó megyéhez tartozik.

82 RegMi 23. 1876 után Háromszék vármegye, ma Brassó megye része.

83 RegMi 10.

84 RegMi 9. 12, 13, 14. II. Rákóczi György adománya. Végül e possessiókat Mária Terézia 1773-ban a Csicsó-Györgyfalvival megcseréli.

85 RegMi 71.

86 RegMi 25.

87 RegMi 33, 35, 36, 44, 38, 39, 45.

88 RegMi 34. II. Rákóczi György donatioja 1649-ben.

89 RegMi 27.

90 RegMi 32.

Megye	Helység
Szatmár ⁹¹	Csaholy, Szinérváralja
Kolozs	Szászfenes ⁹²
Bihar	Nyégerfalva ⁹³
Szilágy ⁹⁴	Széplak, ⁹⁵ Szilágycseh, Náprád
Hunyad	Galac ⁹⁶
Brassó vármegye, Fogaras-vidék ⁹⁷	Szunyogszeg, Prázsmár, Kutsuláta
Szeben megye ⁹⁸	Veresmart
Oláhország ⁹⁹	Alsó Krutsén
Szlovákia, Zsolnai kerület	Liptóújvár ¹⁰⁰

5. szövegekői táblázat. A Mikes család 18. századi birtokai a Mikes Regestrum alapján

A zabolai Mikes családfa zágoni ága a Habsburg-ellenes magatartása miatt kegyvesztett lett: Mikes Pált mint Thököly hívét 1700 körül kivégezték, Kelement, Rákóczi fejedelem apródját fej-és jószágvesztésre ítélték. Nem jöhetett haza Törökországból, családot sem tudott alapítani, így a családnak ez az ága kihalt, javai a Szentkeresztyek tulajdonába jutottak. Annál inkább megizmosodott a zabolai főág, melyből kiágazott az uzoni ág, Mikes Mihály (+1721) és felesége Bethlen Druzsianna (kb. 1673–1724) idején, akik a fejedelemnél kegyvesztett és török portára menekült Béli Pál uzoni és bodolai birtokait elnyerték. Gyermekük közül Istvánnak adták át a zabolai, Ferencnek az uzoni birtokot. Mindkét fiú leszármazottai fényes politikai karriert futottak be: a fent említett Antal és János az uzoni ág, István pedig a zabolai ág képviselője volt. Az uzoni ág belső erdélyi birtokközpontjai az Alsó-Fehér vármegyei Magyarcesztvén és Szászfenesen helyezkedtek el. Szászfenest Mikes Mihály népesítette be zsellérekkel, miután 1714-ben Székely Istvánnak a Fehér megyei Vád falut adta helyette. Magyarcesztvét 1670-ben Apaffi Mihálytól kapta donatióban, majd további részterületeit megvásárolta, vagy elcserélte a Kővár vi-

91 RegMi 75.

92 RegMi 4.

93 RegMi 41.

94 RegMi 42, 43.

95 RegMi 37.

96 RegMi 74.

97 RegMi 46–48, 72–74.

98 RegMi 70.

99 RegMi 76.

100 RegMi 75.

déki Váraljáért. A 19. század közepéig fennmaradt Mikes-birtokok közt említésre méltó még a Szolnok-Dobokai Nagydebrek, melyet 1649. május 22-én II. Rákóczi György zabolai Mikes Mihály fejedelmi udvari lovas alkapitánynak és nejének, Paczolai Borbálának adta zálogba. Itt a birtokok a 19. századig folyamatosan öröklődtek, átlag 20-30 jobbággal. Debreken élt és hozott létre mintagazdaságot a 19. században a család zabolai ágához tartozó Mikes Benedek. (Mikes Benedek egyébként Kelemen öccsével az ezredesi rangot kapó Mikes János vezérlete alatt az 1848-as szabadságharc idején megszervezte a kolozsvári nemzetőrséget. Mindhárman tevékenyen vettek részt az önvédelmi harcban. Kelemen, akinek Bem apó tábornoki rangot szánt, 1849. január 21-én Szeben ostrománál életét adta a szabadságért. – Süli 2014.) Mikes Benedek lánya, Etelka volt a birtok utolsó Mikes tulajdonosa, akinek révén a 19. század közepén átszállt a Bornemisza családra, akik a Barcsayaknak adták el. (Kádár 1901, Bicsok–Orbán 2012: 394–397.)

A losonczi Bánffy nemzetség

Mikes Imre és Borbála édesanyja, losonczi br. Bánffy Eszter a nagymúltú losonczi Bánffy család leszármazottja volt. A főnemesség legősibb csoportját a Kárpát-medencébe a honfoglaláskor betelepített törzs- és nemzetségfők képezték. A Bánffy család ősei „*a hét vezérrel jöttek be*”, őket Árpád nagyfejedelem unokájának, a rangos Tomajnak a nemzetségéből származtatják. E család II. András királytól erdélyi birtokadományokat kapott. Az Erdélybe átszármazott Tomaj nembeli Dénes, az ország egyik leghatalmasabb embere volt, olyan főméltósági tisztségekben, melyek a király mellett legnagyobb mértékben befolyásolták az ország történetét:¹⁰¹ volt ispán, akinek feladata a király jövedelmeinek összegyűjtése, gazdaságainak felügyelete, újabb falvak alapítása révén növelése, lovász- és tárnokmester (1224–1230), erdélyi vajda (1233–1234), ami az országrész kormányzójának felelt meg, a legmagasabb rangú tisztviselő, a nádor (1235–1240), aki a Muhi csatamezőn verezett el 1241-ben (Bánó 2004: 24). Akárcsak egyik későbbi Dénes nevű leszármazottja, egész Szlavónia bánja (1267). Az ő gyermeke e méltóságnévre és a család losonczi (Nógrád megyei) birtokára hivatkozva kezdeményezi a losonczi Bánffy nevet (Bicsok–Orbán 2012: 12–14, 89).¹⁰² 1318-ban Bánffy János szintén szlavóniai bán-

101 „[...] a legjelentősebb főméltóságok: kormányzók, köztársasági elnökök, egyéb államfők (pl.: ET-elnökök), nádorok (comes palatinus) erdélyi vajdák (woyuoda Transsiluanus), országbírók (iudex curiae regiae), horvát bánok és esztergomi érsekek. A felsorolt nyolc méltóság viselői voltak hazánk legfontosabb, leghatalmasabb emberei, így a királyok mellett [...] ők befolyásolták legnagyobb mértékben országunk történetét.

A felsorolásból terjedelmi okokból kimaradtak az udvari főméltóságok: a tárnokmesterek (magister tavernicorum), főajtonállók (ianitorum regaliu magister), főasztalnokok (dapiferorum regaliu magister), főpohárnokok (pincernarum regaliu magister), főlovászmesterek (agasonum regaliu magister), a főkinestárnokok (summus thesaurarius), a pozsonyi és temesi ispánok, a székely ispánok, és a titkos kancellárok.” (Harmat 2015.)

102 Az évszámokat Harmat Árpád Péter 2015-ös névlajstroma alapján azonosítottam. Itt jegyezzük meg, hogy a családnak van egy másik, alsólendvai ága is.

ként tevékenykedett.¹⁰³ A legelső főméltóságoknak – a királyság igazi báróinak a (*veri barones regni*) – politikai hatalma magukból a közigazgatási és/vagy katonai feladatkörükből és a viselőikre ideiglenesen ráruházott szolgálati birtokokból eredt. Később „Zsigmond és utódai adományai folytán egyesek óriási magánvagyonra tettek szert, s hamarosan önálló politikai tényezőként jelentkeztek. Ha bárói méltóságot viseltek, akkor annak anyagi alapját többnyire már saját vagyonuk jelentette.” (Ballabás 2012: 81–83.)¹⁰⁴ A Bánffyak tehát „igazi bárók”, vagy ahogy még nevezték, *zászlósok* voltak, akik később hatalmas vagyont szereztek.

A Bánffy család kiterjedt birtokainak történetét Petri Mór külön fejezetben mutatja be (Petri 1901). Ezt nem vázolom fel aprólékosan, már csak azért sem, mert későbbben be szeretném mutatni 1911-ből a Bánffy-birtokok megyénkénti, helységkénti és tulajdonosokénti megoszlását. Most csupán azt szeretném jelezni, hogy már a középkorban több várnak voltak az urai, így a Nagy-és Kiszamos találkozásánál épült Kozárvárnak, a Szilágysomlyóhoz közeli Valkó várának, a Bánffyhuynad mellett, a Körös balpartján álló Sebesvárnak, mely utóbbit Zsigmond király adományozta a famíliának, Marosvécs várának és 1663-ban Bánffy Dénes szerezte meg Gyalu várát; ekkortájt építette a bonchidai várkastélyt is. (Bánó 2004: 24.)

Nem szándékszem a család számos katonai és közigazgatási tisztségviselőjének a névsorát és időrendi egymásra következését sem megadni, legfeljebb példázni. Ballabás Dániel elemzéséből tudjuk, hogy „az 1848-as magyar főnemesség legrégebbi és egyben legkisebb csoportja tartotta kezében a méltóságok abszolút többségét: az élő főnemesei ágak 6,3%-ából került ki a méltóságviselők 63%-a” (Ballabás 2012: 85). Ezt a 6,3%-ot nagyrészt az „igazi bárók” utódai alkották, akik a magyar történelem megannyi korszakában folyamatosan viselték a legfontosabb tisztségeket. Az udvari méltóságok „Mohács után elveszítették eredeti funkcióikat, a Habsburgok kezén egyesülő országok és tartományok közös udvartartása – a Budán megszokottól eltérő keretek közt – végül Bécsben szerveződött meg, s noha a kérdéses méltóságok továbbra is fennmaradtak, az új udvartartás hierarchiájába már nem tagozódtak bele. Udvari feladatuk így csak a koronázások idejére korlátozódott. A politikai elit részeként viszont továbbra is számolni kellett velük.” (Ballabás 2012: 84.)

A losonci Bánffyak elődei közt találunk a királyukhoz, fejedelmükhöz hűséges harcosokat: pl. a Mátyás király mellett, az ellene szervezett felkelés leveréséért harcoló Lászlót, Bekes Gáspár, a Habsburgok erdélyi fejedelem-jelöltje ellen, Báthory István mellett 1575-ben harcoló Farkast, a török ellen indított hadjáratban az esztergomi csatában 1594-ben elesett Zsigmondot. (Bánó 2004: 25.) Bánffy György 1625-ben Erdély kormányzója volt, Kolozs és Doboka vármegyék főispánja és Kolozsvár város kapitánya. Többen közülük kapitányok, főkapitányok, így György 1625-ben Kolozsvár városé (Petri 1901 II.: 314), Dénes 1672-ben Somlyóé és Szilágycsehé (Petri 1901 II.: 314), György 1651-ben Szamosújváré.

103 Harmath 2015-ös névlajstromában.

104 Jó példa erre a Tisza-éra idejéni főispánok vonatkozásában: Pál 2009.

Magas katonai és közigazgatási tisztséget töltött be Apaffi fejedelem sógora és egyik első embere, Bánffy Dénes is, mint Doboka, majd Kolozs főispánja, Szamosújvár kapitánya, a törökök elleni végvárak parancsnoka, 1664–1674 között a fejedelmi tanács tagja. Az erdélyi politikában, mint a Habsburg-barát orientáció legfőbb képviselője, az önállóság híve, felébresztette a fejedelem gyanakvását. 1665-ben bécsi követ. Sorsát állítólag vagyonának agresszív gyarapítása pecsételte meg, ami révén szembekerült más, Apaffit támogató (Bethlen János, Bethlen Miklós, Béldi Pál) főurakkal is. 1674 tavaszán elfogták és az országgyűlés december 17-én hatalmaskodásáért és hűtlenségért halálra ítélte, majd kivégezték.¹⁰⁵

A Bánffyak minden korokban magasrangú világi tisztségek viselői. A már jelzettekön kívül, 1492-ben Bánffy Dénes királyi főasztalnokmester (Petri 1901 II.: 297). Magas kitüntetésnek számított Erdély kormányzójává való megválasztásuk: így 1691-től Dénes fia, György (Petri 1901 II., Bicsok–Orbán 2012), 1781-ben egy következő György lett a gubernátor (Pallas 1893: 89). A nemzetség tagjai István 1441-ben a székelyek ispánja, majd sokan közülük zsinórban főispánok: így 1586-ban Farkas Doboka megyéé, 1625-ben György Kolozs és Doboka vármegyéé (Petri 1901 II.: 311, 314), 1666–1674 közt Dénes Kolozsé, 1678-ban György Kolozsé, 1679-ben Farkas Közép-Szolnoké, és VI. György Doboka vármegyéé (Bicsok–Orbán 2012: 89), 1729-ben László Krasznáé, 1745–1746-ban egy következő László szintén Krasznáé, 1843-ban Dezső Szolnok-Dobokáé. Megemlíthetjük a tisztségek között a császári és királyi kamarásságot, így György (sz. 1747), Dénes (Pallas 1893), Albert és Béla (Petri 1901 II.: 326) esetében, az erdélyi kincstári tanácsosságot Györgynél (sz. 1747) (Petri 1901 II.: 326), képviselőházi tagságot Béla (1876) esetében, akit 1884-ben itt alelnökké választottak, majd Dezső főrendiház jegyzői, majd a millennium idején a miniszterelnöki tisztséget. (Petri 1901 II.: 326.)

A Bánffyak közül ellenzékiek is kerültek ki: László, az 1830-as években erdélyi ellenzéki párt vezére, Béla 1848-as nemzetőr, majd a szabadságharcban résztvevő tiszt. (Pallas 1893.)

Az Erdélyben élő, népes és vagyonos losonczy Bánffy család több rendbélileg szétágazott. Az 1400-as években IV. Bánffy István két fia, László és György két fővonalat indított el, melyek további ágakra és ágazatokra oszoltak. Az első fővonal a 17. században vált el két ágra. Az egyik a beresztelki, mely a 19. század elején tovább osztódott, a *beresztelki* és *fugadi* ágazatra. A másik a 18. században vált kétfelé, a *királyfalvi* és *gáltói* ágazatra. A 2. fővonal adta a vagyonosabb bonchidai és választói ágakat, előbbinek volt grófi mellékága is.

Mikes Imre és Borbála édesanyja, br. Bánffy Eszter az első fővonal első, *beresztelki főágának* és ugyancsak *beresztelki ágazatának* volt a leszármazottja.

105 *Bánffy Dénes* címszó. (Magyar Életrajzi Lexikon; Wikipédia.)

Az uzoni Béldi nemzetség korai történetéről

Tekintve, hogy Mikes Imre és Borbála apai nagyanyja Béldi leány volt, röviden felvázoljuk a Béldi család előtörténetét is.

Ha hihetünk Vistai András Jánosnak, akkor a Tövis melletti Béld helység Kalán vejének, Béldnek, Géza fejedelem házassági tanácsadójának lett volna a birtokközpontja. Ugyanó idéz egy oklevélből, mely szerint egy Béld nevű nemesúr 1295-ben a gyulafehérvári káptalannak szolgát, pénzt (M?) és birtokot adott volna a Maros parti Orbó területéről.¹⁰⁶ Más forrás szerint nevével először 1319-ben találkozunk. (Az alábbi adatokat a következő szerzőktől vettem át: Pálmay 2000: 61–64, Bicsok–Orbán 2012: 120–122, Orbán 1869: 200–201, valamint Binder 1982, illetve Binder–Cserey 2008.) A család a 15. század derekától Székelyföldre, Uzonba került, és a Felső Fehér vármegyei Bodolán, Nyénen és Márkoson (Binder 1982: 90) birtokokat szerzett, előbbi helység lett a Béldi-uradalom központja. Korai – 15. századi – adatok tanúskodnak az ősök katonai sikereiről, akik Zsigmond király, majd a Hunyadi János, majd Báthory István oldalán harcoltak a törökök ellen, aztán Székely Mózes mellett Mihály vajda ellen,¹⁰⁷ majd a Habsburgok ellen. Katonaként I. Pál részt vett a Dózsa-féle parasztháború leverésében. A székelyföldi, egymásra következő generációknak több tagja volt alkapitány, Bethlen Gábor idejében II. Kelemen Háromszék főkapitánya, Rákóczi György uralkodása idején II. Pál a székelyek generálisa, lovassági parancsnok. Többen veszítették életüket valamely hadjáratban, így pl. I. János Báthory András Vitéz Mihály ellen vezetett ütközetében 1599-ben, IV. Pál II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában. Magas hivatali méltóságokat viseltek: II. Péter Sepsiszék főembere volt 1509-ben, I. János 1584-ben Sepsiszék egyik bírása,¹⁰⁸ a Báthoryak alatt főasztalnok és tanácsúr, II. Kelemen 1625-ben tanácsúr, III. Pál II. Rákóczi György főasztalnoka, majd Háromszék főkirálybírája, később belsőszolnoki, majd zarándi főispán (Balogh 2005). A 16. században egyre gyakrabban tűnt fel a Béldi család egy-egy tagja mint székely fejedelmi követ. Miután már korábbról, 1476-tól ők az egyedüli birtokosai voltak Bodolának, saját várral, amit utóbb több rendben

106 „{< Beled (*Beliud*), Géza fj házassági tanácsadója, Kalán veje}Fe (Enyed-D) 1219: Laur. dev. *Belud* (Gy; Er 98)....1299: t. *Beld* nobilium de eadem. 1219-ben az erdélyi vajda Béldi Lőrincet a gyulafehérvári káptalannal szemben Váradra küldte tüzesvaspróbára; előtte Lőrinc kiegyezett a káptalannal oly módon, hogy 12 M-t s egy szolgát adott át. 1295-ben Miklós fia Zerias Béldnek Orbó felőli harmadát a káptalanra hagyta; ez Orbó 1295-i metálisa szerint a Maros partján gyarapította Orbó határait, ugyanekkor a Béldi nemesek továbbra is szerepelnek szomszédosként.

Az említett »Zerjes« nevéét tartotta fenn egy psz Magyarkapud határában D-en.” (Vistai é.n.)

107 „Béldi Kelemen Zsigmond király egyik vitéze volt. Fiai, Albert és Péter Hunyadi János idején a szentimrei és a vaskapui csatában harcoltak a törökök ellen. Béldi János tanácsúr 1585-ben a tatárokat verte ki Gyergyóból. 1599-ben két fiával, Pállal és Kelemennel a sellenbergi csatában Báthori András oldalán vesz részt.” (Binder–Cserey 2008: 10.)

108 „A székely primorok közül a legtekintélyesebbek gyakorta láttak el bírói feladatokat is az uralkodó megbízásából a Székelyföldön. Háromszéki perekben a bírói tisztet ellátók között ott szerepel a Béldi név is. (Balogh 2005.)

is földig romboltak,¹⁰⁹ szolgálataiért fejedelmi adományként I. Kelemen 1567-ben János Zsigmondtól Uzonban 20 ház jobbágyot kapott, messze többet, mint kortársai.¹¹⁰ Majd Báthory Zsigmond fejedelemtől (1588–1602) nemesi rangot is kapott. Több más székely családéhoz hasonlóan, a Béliiek pozíciói is Bethlen Gábor idején erősödtek meg. Az ekkori összeírásokban a leggazdagabb és legrangosabb nemesek közt tűntek fel. 1614-ben Béli Kelemen Csík-Gyergyó és Kászsónszékben a második legnagyobb jobbágytartó, 8 Kászsónszékben Újfalun 7, Csík-székben Szentgyörgyön 10, Bánkfalván 9, Menaságon 1, Szentmártonban 3, Kozmáson 5, Csekefalván erőszakkal 2 – összesen 8 helységben 38 jobbágygal (lásd Balogh 2005). Háromszéken a csak a hetedik, 9 helyiségben 44 jobbágygal¹¹¹ A következő 23 évben a Csík-, Gyergyó- és Kászsónszéki jobbágyszáma 38-ról 104-re nőtt. Ezt Balogh Judit Bethlen Gábor támogató politikája mellett a Béliiek erőszakos hatalmaskodásaival is összefüggésben látja (Balogh 2005).

Béli Pál I. Apaffi Mihálynak is kedvelt főembere volt, mindaddig, míg Teleki Mihály a fejedelem elleni szervezkedéssel be nem vádolta, ami miatt a portára kellett menekülnie. A fejedelem az uzoni uradalmát egészében, a bodolait felerészben Mikes Kelemennek adta át.

Pop Antal genealógiája a Béliieknek 3 ágat különbözteti meg: az ősi grófi ágat, az idős nemesi ágat és a fiatal nemesi ágat. Mikes grófnő nagymamája, Béli Emma az ősi grófi ághoz tartozott. A grófi rangot Mária Teréziától 1770-ben József, Fogaraszvidéki főkapitány felesége, br. Száva Judittól született gyermekei: Kelemen, Vincze és Klára (br. Thoroczka Gáspárné) kapták meg (Kempelen 1911–1932). A grófi ág a reformáció kezdetén, buzgó katolikusként a jezsuiták kiűzése ellen foglalt állást. A családnak ekkor Bodola mellett még Velkéren (Torda vm.), Budván (Szilágy vm.), Dicsőszentmártonban, Gyekén, Mezőméhesen és Báldon volt birtoka (Bicsok–Orbán 2012: 121). Mikes Borbála nagymamája a mezőméhesi ághoz tartozott.

A zichi és vásoneői Zichy nemzetségről röviden

Az anyai nagymama családjának rendkívül szétágazó történetéről, az önálló család-történeti források szűkössége miatt, meg az ismétlések elkerülése végett, csak vázlatosan emlékezem meg. Előttörténete homályba vesz. Első, Zala megyei, Zayk

109 „A Béliiek régibb várát feldulta Mihály vajda, ez volt az első, mellyel ezen, hazánkat romba döntő vad kalandor gyászos működését megkezdette. 1612-ben oct. 12-én a Báthory Gábor ellen fegyvert fogott Weis és Géczy ostromolta, vette be és dulta fel, de az romjaiból újból még fényesebben emelkedett ki s lakásul és hatalomfészkeül szolgált a nagy Béli Pálnak, ki innen e várból menekült el visszafelé vasalt lovakkal az ellene küldött seregek elől, míg Mikes Kelemen efeletti haragjában földig romboltatta Béli erős várát pedig e dühével magának ártott, mert Béli elkobzott javainak ő lett örökösé.” (Orbán 1873: 60.)

110 Sepsiszéken az átlag az 5-6-10 fő, kivéve Daczó Pált, aki 40 ház jobbágyot kapott. Háromszéken az 1614-es lustra szerint 300 megnevezett személy 10%-a, mintegy 30 fő kapott 10-nél több jobbágyot (Balogh 2005: 170–181).

111 Egerpatakon 1, Mogyoróson 2, Lisznyón 9, Bikfalván 3, Uzonban 16, Kököson 2, Zabolán 2, Papolcon 9.

helységbeli birtokot bíró őseit egy 1260 körüli oklevél Zayk Gál néven nevezi meg. A nemzetség a 14. századtól kezdi magát egy másik, Somogy megyei birtokközpontjáról de Zichynek nevezni.¹¹² A család férfitagjai magasrangú katonai szerepkörökkel már Károly Róbert, később Hunyadi Mátyás idején is kitűnnek. Az első, név szerint ismert hősi halottjuk, Péter, akinek a testvéreit, Lászlót és Jakabot Nagy Lajos király 1347-ben megjutalmazza a Veszprém megyei, várpalotai királyi várral. Ennek az alapján a szétágazó nemzetség egyik része a palotai főágazatba sorolja magát. A család második főágazata oroszvári, mely helység Pozsony településrésze. Kiemelkedő katonai¹¹³ hivatali tevékenységük¹¹⁴ jutalmául további roppant mennyiségű birtokot kapnak, így pl. 1649-ben Zichy István győri vicegenerális kapja meg királyi adományként a Fehér megyei nagyvázsonyi birtokot (Horváth 1971), ami révén elkülönül a vázsonyi ágazat. Utóbbi leszármazói *zichi* előnevükhöz hozzáillesztik még a *vásonkeői* jelzőt is (Kállay 1997). III. Ferdinánd 1650-től Zichy Istvánnak és Baranyai Máriának és örökösének adományozta a Székesfehérvár melletti sárszentmihályi birtokot.¹¹⁵ A családnak roppant vagyonát nagyobbára ő szerezte.¹¹⁶ III. Ferdinánd adományozta gr. Zichy Istvánnak az oszmán uralom alatt elpusztult Fehér megyei középkori falu, Nagyláng helyébe a 17. században újjáépült települést, Kislángot, mely később Soponyával egyesült. A familia lángi ága itt telepedett meg. (Herczeg 2013.) I. István 1655-ben bárói, majd 1676-ban összes utódaival együtt grófi rangot nyert. Volt a családban a 18. század elején egyházi főméltóság, Ferenc győri püspök is, aki megörökölte a Pozsony vármegye, nagyszombati járási vedródi uradalmat. 1672-ben a család megszerezte a többször gazdát cserélő burgenlandi Darufalvát.¹¹⁷ A 18–19. században a Zichy uradalmak területi megosztása és elnevezése a következő volt: Palota (Veszprém m.), Nagyvázsony (Veszprém m.), Adony (Fejér m.), Lébényszentmiklós (Moson m.), Divény (Nógrád m.), Komárom és Óbuda (Kállay 1997).

A Zichy nemzetség számos kiemelkedő értelmiségit adott a magyarságnak. Többen közülük utazás során szereztek tapasztalatokat különböző törekvéseik megvalósításához.¹¹⁸ Így gr. Zichy Ágost (sz. 1852.) földrajzi célú útját a Földrajzi Társaságban előadások formájában kamatoztatta. Zichy Jenő „ipargróf”-nak (1837–1906),

112 *Zichy* címszó. (Kislexikon)

113 Pl. a 17. században I. Pál 1619. veszprémi várkapitány, Győr s a szomszéd erődök alvezére s arany sarkantyús vitéz, I. István győri várparancsnok, majd országos altábornok, utóbb magyar seregnél ezredes volt.

114 Pl. III. Benedek 1623-ban vasvármegyei szolgabíró, 1630-ban követ és később alispán volt, Mihály 1635 után szolgabíró, I. István (1616–1693), serdült korában már kamarás, később III. Ferdinánd udvarában nádori ítélőmester, kamarai elnök, később főispán, majd főajtónálló, 1690-ben tárnokmester lett.

115 Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1rszentmih%C3%A1ly>

116 *Zichy* címszó. (Kislexikon.)

117 *Zichy* címszó. (Kislexikon.)

118 1875-ben József testvérével nagy utat tett Kelet-Ázsiába, honnan Szibérián át utazott vissza. 1878-ban Észak-Amerikába utazott. A szentiványi ág megalapítója, Edmund (1811–1894) hosszabb utazásokat követően Bécsben főleg művészeti tanulmányoknak él. Gr. Zichy József azután nagy utazást tett Török- és Görögországban, Kis-Ázsiában, Palesztinában, Egyiptomban, Orosz- és Németországban stb. közmunka- és közlekedési miniszter lett.

az Országos Iparegyesület elnökének elsődleges célja a mezőgazdaság és ipar fejlesztése volt: „Már 1866-iki nagy külföldi utazása a magyar mezőgazdaság érdekében történt (Angliában a vízépítészetet és csatornázást, Hollandiában pedig a lecsapolási és öntözési munkálatokat tanulmányozta). Tapasztalatait meg is próbálta a nagy magyar Alföld érdekében értékesíteni; első sorban az alföldi csatornázást sürgette és 1868-ban megírta *A duna-tiszai, vagyis a Pest, Szeged, Szabadka és Kula közti csatorna* c. röpiratát. Csakhamar a mezőgazdaságról az iparra [...] a kiállításokra fordította figyelmet.” A magyar általános iparegyesülettel egyesülő iparegyesület elnökeként az iparosoktatás rendezését is kezébe vette.¹¹⁹ Pénzüntézetek létesítése és vasútépítés kezdeményezője volt gr. Zichy Ferenc, gr. Széchenyi István államtitkára.¹²⁰ Közmunka és közlekedési miniszter volt gr. Zichy József, vallás és közoktatásügyi miniszter Zichy János Henrik (1868–1944). A fentebb említett Zichy Jenőt is foglalkoztatta a népnevelés, állandó színházalapítás problémája, és mint az MTA tb. tagja a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke, 1895-ben saját költségén, a magyar őstörténet és művelődéstörténet vizsgálatára expedíciókat szervezett a Kaukázusba, melynek egyik tagja Jankó János volt.¹²¹ Gr. Zichy Edmund, a szentmihályi vonal alapítója (1811–1894) hosszabb utazásai háttérében művészeti érdeklődése állt: végül Bécsben élt, főleg művészeti tanulmányoknak. Igen becses gyűjteménye volt művészeti tárgyakból.¹²² Gr. Zichy István (1879–1951), az MTA tagja, művészeti, művelődéstörténeti, néprajzi, kultúraszervezői tevékenységét egyfelől magas hivatalai (a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatói, a Magyar néprajzi Társaság elnöke, az MTA levelező tagja, egyetemi magántanár), másfelől önálló kutatómunkája és kiadványsorozat elindító- szerkesztői ténykedései fémjelzik. Volt a leszármazottak közt költő, író, műfordító, műbíráló, angol közjogi tanulmány szerző,¹²³ zongoraművész és zeneszerző, a „nemzeti zenede” elnöke¹²⁴ világhírű festőművész – Zichy Mihály – (1827–1906), szabadságharcos huszár, nemzetőr Zichy Manó.¹²⁵ Emellett mindannyian, mint a főrendi ház tagjai, politikai küzdelmek résztvevői. A Zichy nagymama a az oroszvári főágazat vázsonyi ága darufalvi ágazatának a leszármazottja.

119 Zichy címszó. (Kislexikon.)

120 Zichy címszó. (Kislexikon.)

121 Zichy címszó. (Kislexikon.)

122 Zichy címszó. (Kislexikon.)

123 Gr. Zichy Antal, sz. 1823. Zichy címszó. (Kislexikon.)

124 Gr. Zichy Géza (1849–1924), Zichy címszó. (Kislexikon.)

125 Zichy címszó. (Kislexikon.)